

– фразеологізми з компонентом *око/очи*. Ці стійкі вирази відтворюють найрізноманітніші прояви буття й діяльності людини – творця. Тут і позитивна характеристика діяльності, і різні негативні риси, суспільні явища, фізичний, емоційно-фізичний стан людини, її почуття, її розумові здібності, мисленнєва та мовленнєва діяльність тощо. Без сумніву, мовна картина світу одного народу є загадковою для носіїв мовної картини світу іншого народу. Чуже – це не своє, не рідне сприйняття світу й суспільства, воно завжди вражає і тому здається незрозумілим і загадковим. Відзначимо, що у носіїв української та російської мов є більше спільного, ніж відмінного у відтворенні ментальних рис засобами фразеології, у носіїв англійської мови є свої загадки, свої традиції, вірування, інакше вони ставляться до того, що є для нас близьким, а для них – незрозумілим. Якщо слов'янська ментальність – це завжди більше сердечності, емоцій, сарказму, інколи навіть згрублості у стійких виразах, то у фразеологізмах носіїв англійської мови більше стриманості, раціональності, організованості розумом цивілізації. Значна частина фразеологізмів має дуже давнє коріння, сягає античних часів, зародження християнства. Нині ці мовні одиниці розширили чи видозмінили своє значення, або набули нових відтінків.

У **результаті** проведеного нами дослідження ми намагалися виокремити найбільш вагомі культурні коди англійців, українців та росіян, порівняти наповнюваність мовних (фразеологічних) картин світу зазначених етносів. Доходимо **висновку** про те, що таке дослідження є **перспективним** для подальших наукових розвідок, оскільки фразеологічний корпус усіх узятих нами до уваги мов має ще багато нерозкритих таємниць, які потребують нагального наукового розшифрування. Наше завдання – виявити у повному обсязі ті уявлення про світ, стереотипи поведінки і психічних реакцій, які англійська, українська та російська мови нав'язують тому, хто говорить цими мовами, тобто заставляє бачити світ, думати і відчувати саме так, а не по-іншому.

Література

- Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Монографія/ Б.М.Ажнюк. – К.: Наук.думка, 1989. – 136 с. Алевиренко Н.Ф. Фразеологія в свете современных лингвистических парадигм. Монографія/Н.Ф.Алевиренко. – М.: Гнозис, 2008. – 271 с. АУФС - Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К.Т. Баранцев. – 2-е вид, випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с. Багнюк А. Л. Символи українства: Художньо-інформаційний довідник/ А.Л. Багнюк. – Тернопіль, 2008. – 826 с. БФСРЯ - Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий/ Отв. ред. В.Н.Телия. – 2-е изд., стер. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с. (Фундаментальные словари). Венжинович Н.Ф. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові / Наталія Венжинович // Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України. – Київ. – 2008. – № 1. – С.117-124. Венжинович Н.Ф. Позитивна репрезентація людини у фразеологізмах української мови / Наталія Венжинович // Українська мова. – Київ. – 2010. – № 2. – С.33-43. Зализняк А. А., Левонтина И.Б., Шмелев А.Д. Ключевые идеи русской языковой картины мира: Сб. ст. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 544 с. (Язык. Семиотика. Культура). Кононенко В.І. Мова в контексті культури. Монографія/ В.І. Кононенко. – Київ-Івано-Франківськ, 2008. – 258 с. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Монографія/ О.П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с. Левченко О.П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект/ О.П.Левченко. – Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, 10.02.02 – російська мова. – Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України. – Київ, 2007. – 42 с. ФРР - Мелерович А.М. Фразеологізми в рускій речі. Словарь: ок. 1000 одиниць /Мелерович А.М.,Мокиєнко В.М. – 2-е изд.,стер. – М.: Русские словари: Астрель: АСТ, 2005. – 853,[11] с. Мелерович А.М. Соотношение фразеологических моделей с когнитивными структурами в системе языка и речи/ А.М. Мелерович// Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар.науч.-практич. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А.М.Мелерович (Кострома, 20-22 марта 2008 г.) – М.:ООО «Издательство «Элпис»», 2008. – С. 29–34. Мокиєнко В.М. Загадки рускій фразеології. – 2-е изд., перераб./ В.М.Мокиєнко. – СПб: Авалон, Азбука-классика, 2007. – 256 с. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Монографія / Олена Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с. СФУМ - Словник фразеологізмів української мови/ Уклад.: В.М.Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України). Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Учебник/ С.Г.Тер-Минасова. – 2-е изд., дораб. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 352 с. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу” / В.Д.Ужченко // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку: зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2006. – С. 146–151. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Підручник/В.Д.Ужченко, Д.В.Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

ГРИГОРЕНКО Н.М.

(*Кіровоградський державний педагогічний університет ім.В.Винниченка*)

ІМЕНА СТАНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХІЧНОЇ ЗАГАЛЬМОВАНOSTІ В СТРУКТУРІ ЗНАЧЕНЬ УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ НАЗВ ЕМОЦІЙНИХ ЯВИЩ

У статті розглядаються структурно-семантичні особливості назв станів розгубленості як складових семантичного простору одиниць на позначення емоційних явищ досліджуваних мов.

Ключові слова: назви станів психічної загальмованості, семна структура значення, семантичні зв'язки, зіставлення.

Григоренко Н.Н. Имена состояний психической заторможенности в структуре значений украинских и английских названий эмоциональных явлений. В статье рассматриваются структурно-семантические особенности названий состояний растерянности как составных семантического пространства имен эмоциональных явлений исследуемых языков.
Ключевые слова: названия состояний психической заторможенности, семная структура значения, семантические отношения, сопоставление.

Grigorenko N.N. Names of Mental Confusion in the Meaning Structure of Ukrainian and English Names of Emotional Phenomena. The paper deals with the structural-semantic peculiarities of the Ukrainian and English nouns denoting mental confusion. They are viewed as the components of the semantic space of the names of emotional phenomena.
Key words: names of mental confusion, seme structure of the meaning, semantic interrelations, contrasting.

Дихотомія емоційного та інтелектуального у психіці людини зумовлює неможливість опису однієї складової без залучення іншої, тому визначення емоційних явищ не обходиться без посилань на ті чи інші супровідні стани, фізіологічні та розумові, які є характерними для певних емоційних переживань. Семантичний простір одиниць на позначення емоційних явищ як ніякий інший демонструє властивість мови поєднувати і дискретне, і градуальне, і об'єктивно-системне, і суб'єктивно-зумовлене [Залізник 2006, с.17].

Метою нашої статті є виявлення семантичних зв'язків між полями назв емоцій та назв станів загальної психічної загальмованості в результаті емоційного спалаху в українській та англійській мовах. Це потребує реалізації наступних **завдань**: аналізу психологічного погляду на природу явища; дослідження семантики назв станів загальмованості двох мов; зіставлення результатів дослідження в українській та англійській мові. **Предметом** дослідження виступають структурно-семантичні особливості українського та англійського семантичних полів назв станів психічної загальмованості в результаті емоційного спалаху, які, незважаючи на регулярну увагу лінгвістів до емотивно-номінативної лексики (Васильєв Л.М., Апресян В.Ю., Шаховський В.І., Вежбицька А., Шахова Л.І., Кустова Г.І., Гамзюк М.В., Сарбаш О.С. та ін.), досі не дістали наукового висвітлення.

Онтологічна властивість емоцій бути результатом впливу світу на людину акцентує важливість характеру цього впливу: якщо він раптовий, надзвичайно сильний – такий, що спричиняє переляк, сильний подив, горе тощо, то супроводжуваним станом може бути або втрата свідомості (непритомність), або дуже інтенсивне емоційне збудження (афект), або розгубленість, приголомшення (паралізування інтелектуальної діяльності на фоні збереження або активізації емоційної), або їхнє поєднання. Остання форма переживання – стан загальної психічної загальмованості – через мить змінюється або цікавістю, або невпевненістю, або емоцією певної модальності, в залежності від того, в якому напрямку почала працювати думка. Варіантів безліч, оскільки «цінність» ситуації для потреб суб'єкту залежить від найактуальнішої потреби, емоційного складу особистості, соціально-культурних аспектів тощо. Але, як свідчить семантика назв емоційних станів людини, моменти «збою» функціонування волі, розуму, пам'яті, відчуттів – типова характеристика емоційних переживань надзвичайної інтенсивності [Психолог.сл.1999, с.31] (як правило, це емоційні спалахи констатуючого характеру в результаті неочікуваності чинника).

Досліджувана підгрупа станів людини досить суперечлива: природа процесу сприйняття зумовлює можливість втрати здатності рухатись, мислити, говорити саме під впливом сильного раптового неочікуваного подразника – має місце дуже короткочасний період заціпеніння (тобто, переважно, це фізіологічний стан організму), який призводить до «відключення» розуму й зміни емоційного спалаху, який він супроводжує, або стану заперечення (неприйняття: *Hi!*) на емоцію певної модальності, в залежності від подальшої раціональної оцінки ситуації. Іншими словами, назви станів психічної загальмованості є складовими семантичними елементами у тлумаченнях інших емоцій, але утворюють окреме семантичне мікрополе. Особливістю цих психічних станів, через яку ми й розглядаємо їх у ряду з емоційними явищами, є, по-перше, їхня емоційна вмотивованість (емосемою в семантичній структурі значень назв цих станів є певна емоція як причина) та, по-друге, їхня здатність мати такий параметр, як відсутність емоційної рівноваги: якщо деякі стани стосуються лише певної важкості подальшого процесу мислення (це, як правило, результат просто здивування через незрозумілу якість об'єкту сприйняття), то решта – поєднують загальмованість інтелектуальних процесів з нервовим збудженням (хвилюванням), яке пов'язує наявне переживання з наступною емоцією певної модальності, в залежності від причини відчуття. Назви фізіологічних станів, що в метафоричному, переносному значенні вживаються для позначення станів розгубленості (*заніміння*², *завмерлість*, *закляклість*, *скам'янілість*², *захололість*⁵, *dizziness*², *red-facedness* та ін.), тобто мають сему симптоматичності за категоріальну, не розглядаються в межах досліджуваного простору, оскільки можливе їх вживання для позначення широкого спектру емоцій без диференціації модальності чи етапу емоційного процесу, якому вони притаманні.

Українське семантичне мікрополе станів психічної загальмованості включає одиниці *розгубленість*² перен., / *розгублення* / *розгуба*² рідко, *спантеличення* розм., *замішання*^{1,2}, *збентеження*², *зняковіння* / *зняковілість*, *зніченість*² перен., *приголомшення*² перен., *приголомшеність*² перен., *зачумілість*² перен.,

оторопіння / оторопілість^{розм.}, отетерілість / отетеріння^{розм.}, шок^{перен.}, чад^{3 перен.}, нестяма^{розм.}, знетямлення^{розм.} / знетямленість, шаленство¹, знівисність², несамовитість, афект, транс¹, сум'яття^{1/1}, паніка, метання^{1/1} [СУМ]. Стани загальмованості можуть охоплювати весь організм (і фізіологічні, і розумові, і емоційні процеси) або лише інтелект. В семантиці назв цих станів відображається тенденція підкреслювати наявність емоційної складової на фоні паралізованості інших або її превалювання. Отже, семний склад значень зазначених одиниць включає: «часткова/повна» + «втрата» + «рівноваги» + «фізичних/розумових/емоційних/моральних» + «якостей» + «від сильного враження».

Розумовий аспект описується семемами розгубленість^{2 перен.}, спантелічення^{розм.}, замішання², збентеження²; загальний фізіологічно-психічний стан мається на увазі у семемах нестяма^{1 розм.}, оторопілість^{розм.}, отетерілість / отетеріння^{розм.}, шок^{1/1 перен.}, транс¹; емоційне хвилювання, що унеможливує керування своєю поведінкою, акцентується в одиницях чад^{3 перен.}, нестяма^{2 розм.}, знетямлення, шаленство¹, знівисність², несамовитість, афект; семи «відчуття» + «незручності» (невідповідності чогось ситуації) виходять на передній план у семемах зняковіння / зняковілість, зніченість^{2 перен.}, замішання¹ (зазначені одиниці є семантичними ознаками в структурі значень назв емоційної модальності сорому). Цікаво, що одиниці приголомшення^{2 перен.}, приголомшеність^{2 перен.}, зачумілість^{2 перен.} поєднують в своїй семантиці увесь спектр можливих семантичних комбінацій вище зазначених смислів – універсальність значення виливається у нарахування більш, ніж чотирьох відтінків значення: замішання, сильний подив, перебування у скрутному становищі, розгубленість з відтінком пригніченості. Окремо виступають замішання², сум'яття¹, метання^{1/1}, паніка: в структуру їхніх значень входить і сема «масовість» – суб'єктом переживання може бути не лише людина, а й група людей, що пов'язує даний простір з полем назв соціальних станів, а також семи «рух», «безладність», що свідчить про таку можливу складову зазначених станів, як активізація рухової, як правило, неконтрольованої діяльності. Крім того, наявність у деяких одиниць семантичної ознаки «переляк» і лексема паніка, що має за сему каузатора «відчуття небезпеки», свідчать про межування просторів назв станів інтелектуально-емоційної загальмованості та страху.

В англійській мові корелятом українського досліджуваного простору станів загальної психічної загальмованості буде семантичне поле з понад 38 одиниць, які вбачається можливим структурувати в декілька синонімічних рядів. Гіперонімом є лексема *confusion*, яка, позначаючи ментальний стан людини / людей, демонструє типову рису назв таких станів – поділ семантичної структури лексичного значення слова в двох напрямках: позначення інтелектуального стану особистості – *confusion*¹, *disarray*¹ (основними смислами є «нерозуміння / no full command of the mental faculties» та «невпорядкованість / disorder» думок через об'єкт сприйняття) та позначення інтелектуально-емоційного комплексу, яке базується на значенні першої семми, але стосується й залучення таких семантичних ознак, як «хвилювання / disturbance» або «втрата самоконтролю / loss of self-possession» + «через / due to» + «сильну / violent» або «раптову / sudden» + «емоцію / emotion» + «непевність / hesitation» + «щодо подальшої програми дій / what to think or do». Всі ці семи в тій чи іншій мірі наявні в структурі значень членів досліджуваного семантичного простору, специфікою ж є їхній порядок, який і дає підстави для поділу одиниць на певні синонімічні угруповання.

«Mental disturbance / втрата душевної рівноваги» виступає на передній план у *confusion*³, *perturbation*¹, *discomposure*, а також у *disconcertment* / *disconcertion* / *disconcertedness*, *abashment* / *abashedness*^{obs.}, *discomfiture*^{2b} (хоча в сучасних словниках [Collins; Longman] ці рідко вживані одиниці визначаються в першу чергу як легка форма зняковіння/embarrassment). Наприклад, англ. *His confusion at meeting her there was quite apparent* [Longman]. / Його замішання від зустрічі там з нею було досить очевидним.

«Wild agitation / нестримне хвилювання», яке спричиняє безладдя в інших системах організму і межує зі станами медичного характеру (божевілля), є основною семантичною ознакою одиниць *frenzy*, *delirium*², *ecstasy*¹, *madness*², *hysterics*¹. Позитивність чи негативність стану визначається, як правило, емоційною модальністю супровідного переживання (емоцією, що стала причиною надмірного збудження). Наприклад, англ. *He jumped up, shouted, clapped his hands and danced in a delirium of joy* [OED, III(D), 1970, c.165]. / Він вскочив, скрикнув, сплеснув долонями й затанцював у нестямі від радощів.

«Sense of difficulty / відчуття складності» об'єкту сприйняття для розуміння акцентується у *confusedness*, *perplexity*¹, *puzzlement*, *bewilderment*, *bemusedness*, *bafflement*, *befuddlement*, *mystification*, *distraction*, *disorientation*, а також у метафоричних *stun*³, *daze*, *fog*^{2 inform.}, *haze*², *maze*⁴, *muddle*^{1a} (їхня валентність обмежена конструкцією *in a ...*). В деяких лексикографічних джерелах одиниці цієї групи виглядають інтелектуальними станами, але є скоріше інтелектуально-емоційними комплексами, оскільки часто мають в структурі значення семи «feeling/відчуття», «anxiety/неспокій», поєднуючись з певними емоціями (як правило, з surprise/подивом – *puzzlement*, *bewilderment*, *bemusedness*, *stun*³, *daze* або *uncertainty*/непевністю – *perplexity*¹, *disorientation*), та характеризуються сполучуваністю, типовою для

назв емоційних станів. Наприклад, англ. *I'd been in great perplexity how to let her know that I was there* [OED, IV(O-P), 1970, с. 718]. / *Геть спантеличений, я не знав, як повідомити їй, що я був там.*

Неоднозначного підходу вимагає семема *embarrassment*¹, яка нерідко перераховується в одному ряду з вище зазначеними одиницями, але семантично «організовує» окрему підгрупу синонімів – одиниць, що утворюють перетин семантичних полів замішання та сорому. Ця семема визначається на основі сем «perplexity / розгубленість» + «hesitation / непевність» + «constrained feeling / відчуття напруження» + «sense of uncomfornableness / відчуття незручності», тобто це розгубленість та хвилювання через невідповідність ч.-н. ситуації / нормі, які є підосовною відчуття сорому. Наприклад, англ. *My embarrassment prevented me from expressing my gratitude to you* [OED, III(E), 1970, с. 104]. / *Моє зніяковіння завадило мені висловити вам мою подяку.* В цей ряд входять одиниці *confusion*², *embarrassment*¹ 'збентеження' та їхні сучасні гіпоніми: *discomfiture* та *disconcertment / disconcertion / disconcertedness* (легка форма); *abashment, discomfort*² (поєднані з соромом); *uneasiness*¹, *uncomfornableness*² (через спричинену чим-н. напругу); *self-consciousness*¹, *awkwardness* (через переймання своїм виглядом чи поведінкою); *sheepishness* (через усвідомлення своєї недоладності, нерозумності). Але, якщо в українській мові маємо посилання просто на «відчуття незручності» – невідповідності ч.-н. ситуації, то в англійській мові підкреслюється, що відчуття незручності залежить від «what other people think of you / що подумують про тебе люди». Періодичне «випливання» семи «timidity / сором'язливість, боязкість» або «shyness / скромність» демонструє не лише зв'язок полів замішання й сорому, а й їхнє переплетіння з мікрополем страху (боязні осуду).

Окремо виділяємо одиниці *trance*³, *stupor*², *shock*⁴, *consternation* та *stupefaction*², які вирізняються високим ступенем інтенсивності переживання (найвідчутніше враженим фізіологічним компонентом в природі явища) та місцем у досліджуваному просторі. Перша одиниця аналогічна відтінку значення українського кореляту *транс*¹. Метафоричне значення *shock*⁴, так само, як і *stupor*², цілком дозволяє віднести його до станів інтелектуально-емоційної загальмованості, але словникова ремарка про сучасне вживання цієї одиниці у «звуженому» значенні “a thrill of surprise / глибоке здивування” змушує нас помістити дану семему на перетині семантичних просторів замішання та подиву. *Consternation* та *stupefaction*² відносяться і до інших семантичних мікрополів емоцій (страху та подиву відповідно), але значна доля сем «ментальне заціпеніння / torpor of mind» та «сильна емоція / overwhelming emotion» (як причина стану) в структурі їхніх значень відносять ці семемі і до простору станів психічної загальмованості.

Висновки. В обох досліджуваних мовах простежується поділ семантичного простору назв станів загальної психічної загальмованості на аналогічні мікрополя: станів з превальюванням фізіологічної складової, станів втрати інтелектуально-емоційної рівноваги та станів замішання з відчуттям незручності. В обох мовах цей простір пов'язаний семемами «confusion, disorder / непорядок» та «people, crowd / люди, натовп» з семантичним полем соціальних станів, але в англійській мові, на відміну від української, межа проходить на міжсемемному рівні лексем, український же простір має одні й ті ж самі одиниці в обох полях (замішання², сум'яття¹, паніка). Семемою причини стану в значеннях одиниць обох мов є однакові сильні емоції – або подив, або жах, або горе, або лють; типовим є поєднання певних досліджуваних станів з емоціями подиву або сорому (що демонструє напрямки семантичних міжпольових зв'язків). Наповненість же мікрополів простору назв станів психічної загальмованості в результаті емоційного спалаху різниться, як кількісно (21 укр. та 38 англ. одиниць без урахування формальних та дериваційних синонімів), так і якісно (відсутність певних мовних корелятів через більшу гіпонімічність англійської мови; глибший перетин полів замішання та подиву й замішання та сорому в англійській мові). Таким чином, семантика одиниць на позначення станів загальмованості має причинно-наслідкові відношення із семантикою імен емоційних явищ як в українській, так й в англійській мові: стани емоційного спалаху трансформуються у певні емоції через проміжну ланку – стани замішання як етапи переналаштування організму на подальшу діяльність. Результати дослідження демонструють схильність англійської мовної свідомості до деталізації природи чинника того чи іншого переживання, українці ж скупіші в описі цієї частини психічної сфери людини. Виявлені структурно-семантичні особливості назв станів загальної психічної загальмованості обох мов допоможуть краще зрозуміти специфіку семантичного простору назв емоцій окремих модальностей.

Література

Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 672 с. *Психологический словарь* / Под ред. В.П.Зинченко, Б.Г.Мещерякова. – 2-е изд., перераб.и доп. – М.: Педагогика – Пресс, 1999. – 440с.

Лексикографічні джерела

СУМ: Словник української мови в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980. Collins: Collins English Dictionary. 8th Edition published in 2006. – HarperCollins Publishers 2006. – 120,000 entries. // 2006 ABBYY Lingvo 12. Longman: Longman Dictionary of Contemporary English, Updated Edition OED: The Oxford English Dictionary / Ch. Ed. James A.N.Murray. – Oxford University Press, 1970. – Vol. 1-12.